

בידואלית; אין למוד מרחק או זמן אלא בתחושה.

ובאשר התחושה היא קנה-מידה לראיית הקיום והיקום, מהו ה"אני"? שירים אחדים מטפלים אך-ורק בלמידת ה"אני", בשירים אחרים מופיע מוטיב זה בין השורות, אך למעשה נראה כי זהו מוקד תשומת-הלב: "אולי הכאב שאיננו כאב / בשום אתר או איבר שבגוף אינו אלא / דקירת האני בבשר הכללי" (ע' 40), ולאור ה"אני" הזה מתעוררת שאלת קיומו של האדם האחר. האם גם "את" אינך אלא פרי יצירתי? וכה יאמר: "את שאינך רק את / מגולפת חדות /... את שיותר את מאת... / כולך רק שלי, / כולך יצירתי" (ע' 83).

למרות נטייתה אל המליצה, אין שירת אפרת נתפסת לקישוטיות אלא חותרת אל דיוקם של דברים. זוהי שירה צרופה מאד, מונחה ומובלת על-ידי רעיונות מרכזיים, ובה התמונה והדימוי באים להדגים את הרעיון, להפיגו, ולפעמים לסתור אותו על-ידי הבאת "הצד האחר", ה"היפוך".

במיוחד יש לציין שירים אחדים, אם גם מעטים, של אבחנות אנושיות דקות, הערות בעלות אופי חברתי סאטירי כמעט, כמו למשל בשיר על "רונרונגן איש הבדיחות"—שירטוט'דמות מקסים, או "ב"מסעדה העמ' מית", או בהערות-אגב כ"ספריה מוארת ריקות" (ע' 58), תיאורי מנהטן, וכדומה. פה-ושם צורמים הדברים בלשון הצהרה, בשורה או אמירה שאיננה דווקא ברוח הלי-רית האפיינית: "כי אדם גם בכפר גם בקרת / צריך לילך במסגרת" (ע' 38), אך אילו ציגים אלה אינם רבים וצרימתם בולטת רק מפני מיעוטם.

צ. ג.

הבדיחה

ספרו הראשון של הסופר הציני מילן קונ-דרה, "הבדיחה", ראה אור בימי "האביב"

* מילן קונדרה: הבדיחה; תרגום: דב קווס-לר; עם עובד / ספריה לעם, 1973; 256 עמ'.
 ושל אסופה זו בפרט. (ארבעה ספרי-שירה של ישראל אפרת ראו אור ב-1966, "ספר המסות" ב-1971). בסקירה המבקשת לעמוד על נושאי השירה וההתבוננות של המשורר אפשר למנות קודם-כל את התהייה אחר משמעויות ביולוגיות ופיזיולוגיות והקשר בינן לבין הרוחניות: "כפות המאזניים נעות בלי הכרע / לכאן ולכאן, והמוח / האחראי כביכול, וחלילה מרו, / בוחר ואומר את דברו ונפטר. / אך הרגש רוטט בין שני הפכים / כעלה הזהב בין קטבי החשמל / וברגע נחתור להרגיש מציאות / נמשש את החוט האפל של האין..." (ע' 41)

פרופ' אפרת מקבל את החוקיות הפועלת ביקום אך מחפש את מסתריה, או, למעלה מכך, מנסה לסדר בתוך החוקיות הזאת את התהליכים עצמם. למשל, מקומה של מחזור-ריות ביקום. המחזוריות, כחוק וכתהליך, מופיעה גם בלשון השיר ובצורתו ("כל צעד פינה ואן פנות / אם הצעד הבא שוב פינה" [ע' 45] או, במקום אחר: "באור חוזר אל אור חוזר מנגד, / של אור חוזר מאור נשכת אייזה" [ע' 28]). מתוך עיון והסתכלות במח-זוריות כחוק הבסיסי של הקיום כולו מגיע המשורר אל חיפוש אחר מהויות הדברים בתוך עצמם, הגלישה של דבר אל תוך עצמו, ההכלה שמכיל כל אובייקט—היא הכלתו עצמו: "ריקות תוך ריקות מתנועת" (38), "והכל יהיה חוץ והחוץ כולו פנים" (ע' 88).

מתוך כך מסתברת גם ההדדיות שבין דברים, הקשר בין מתזוריות למחזוריות, הקשר בין אובייקט לאובייקט, בין ערך לערך, בין תהליך לתהליך—על מישוריהם השונים: "טל-טלני אלוהי עד ללא הכרות הדדית" (ע' 90), איך מושגי רצים-נדחקים זה לתוך זה בקר-בם אליו כמבקשים מחסה הדדי!" (ע' 92).

וכשם שהמהויות והמשמעויות אינן מוגדרות כי אם קשורות זו לזו בעצמן, מכילות את עצמן, כך אין למוד אותן ולתפסן אלא בצורה הסובייקטיבית ביותר: "המרחק לא ימד באמה או פרסה: / יכולתי לחוש רעדת עצביו של אדם / בצעדו באבק הקריר הכחול / יחף על ירח" (ע' 89). כלומר: מול המשפטים קיימת רק התפיסה האישית, הראייה האינדי-

מעברם הלאומי והרוחני ולחץ מדיני חברתי כופה אותם לקבל עליהם את דת הכנסייה האדומה.

רבים נתפסים לציניות. מורים באוניברסיטאות וסטודנטים מעמידים פני מהפכנים נוקשים, ואפילו פני סאדיסטים המתעללים בעמיתיהם, אף כי בלבם לוחשת עדיין גחלת אנושית. הם לובשים מסכות המסתירות את האדם האמיתי שבהם. כל מסכה עשויה לפי תכונותיו ואפיו של האדם, ותפקידה העיקרי לגונן עליו לא רק מפני המשטר אלא גם—ובעיקר—מפני מצפונו. משחק כפול זה גורם ייסורים רבים, אף כי יש צעירים הנהנים ממנו, ועליהם אומר המחבר: "הללו משחקים יצרים וממלאים תפקידיהם הפרימיטיביים, ואלה נעשים בן־רגע מציאות ממשית עד כדי שואה..."

ממעשה הבדיחה מפליג המחבר אל עולמם הפנימי של חבריו. נראה לו שכל הסיוט הקיומי אינו אלא איזה חלום רע, איזו בדיחה קלוקלת, שהרי אי־אפשר שהצ'כים הנאורים והליברליים הפכו טרף למנגנון־סתרים, המבלבל אותם וגוזר עליהם את דפוסי התנהגותם מלמעלה. ההלם גדול ואנשים בודקים את עצמם ביום ובלילה, אם כל הממשותף הוו אינה חלום רע או הזיה מעציבה; "ואולי אין זו אלא הלצה של ההיסטוריה?" והמחבר מוסיף ואומר: "באותה שעה ראיתי כמה קצרה ידי מלגסות לבטל את בדיחתי שלי, כשאני עצמי, צם כל חיי, כלול בבדיחה מקפת לאין שיעור, בדיחה נחרצה שאין להשיבה..."

התרגום העברי אינו מניח את הדעת. מת־קבל רושם שאולי היה המחבר נאמן ביותר ללשון המקור על חשבונה של העברית. י. פ.

הדרך חזרה

ראובן בן־יוסף הוא מתרגמו של "סיפור אהבה" של אריך סגל לעברית. דומה כי לא אחטא אם אבוא לידי סברה כי מלאכת

הקצרים של 1967 ולאחר־מכן נאסר בגלל דברי הכפירה במשטר הקומוניסטי, שהמחבר העלה עליהם לבוש של בדיחה מקאברית מובהקת. בדרך זו מנסה קונדרה לברוח כב־יכול מן המציאות העגומה של שיעבוד עמו במשטר הקומוניסטי. המשטר שונא בדיחות ורואה בהן חתירה חברתית מסוכנת המנסה לערער את השתלטותו המלאה על האדם. לכל בדיחה, לכל ביטוי של קלות־דעת, מי־חסת המשטרה החשאית חשיבות לא תשוער, ובכל הכוח העומד לרשותה היא נלחמת בא־דם המנסה להתבדח: הוא מוכתם כאויב העם, הראוי לחינוך־מחדש במכרות פחם, בעבודה קשה, ביערות, בבדידות חברתית—אם לא לגרוע מזה.

הלצה שכתב המחבר לחברתו ברגע של הרפיה באותו מיתח המאפיין, כפי הנראה, את החיים במשטר קומוניסטי, בלשון של "האופטימיות היא אופיום לאנושות! מן הרוח הבריאה נודפת השטות. יחי טרוצקי!" מסבכת אותו ומסכנת את קיומו. הוא מקפח את מקום־עבודתו, חבריו מתרחקים ממנו, וגשאר לו תחום־מחיה פנימי של עימות בל־תי־פוסק בין תכונותיו האישיות לבין "הרי־אליום הסוציאליסטי" אשר מסביבו.

המחבר יודע כי המשטר שקדם לקומוניזם עבר ובטל, וכי כתרים רבים קשרו הצעירים של דורו לסדר־העולם החדש. כיום, לאחר המבוכות והאכזבות, שוב אין לבם של הצעירים נמשך אחרי אידיאולוגיה כלשהי. האנוכיות והחמרנות באות על מקומה וכל המיטיב "להסתדר" ומעלה את רמת־חיו, על חשבונם של אחרים, נמנה על בני־הע־לייה של המשטר.

אלא שרבים אינם יודעים סוד זה, והם מת־לבטים איך לישב את מסורת חייהם הדמו־קרטיים מימי מאסאריק ובנש עם התרבות החדשה. המחבר מתאר מסורת עממית צ'כית, "מסע המלכים", אשר מאות בשנים שימשה מקור לשמחה ולהתרוממות־הרוח לעם הצ'כי. המשטר החדש ממשיך כביכול במסורת, אלא שנטל את נשמתה; החגיגה הפכה תעמולה קומוניסטית נבובה. בתיאור זה מעלה קונדרה את הטראגדיה של בני עמו, המנותקים ככוח

* ראובן בן־יוסף: הדרך חזרה; ספרית פועלים, 1973; 179 עמ'.